

Om Fodfolkets Udrustning i de danske Hære under Frederik II.

Af

Emil Madsen.

Af de Omdannelser og Forbedringer af Vaabnene og dermed i Forbindelse staaende Forandringer i Hærvæsenet, der fandt Sted i Slutningen af det femtende og videre i Løbet af det sextende Aarhundrede, have de, som angaa det svære Skyts, alt længe og i vid Udstrækning været Gjenstand for Efterforskning, hvorimod de, som angaa Haandvaabnene, have været det mindre. Til en vis Grad har dette ej heller været ubilligt; thi om end baade det svære Skyts og Haandvaabnene udvikledes ved de Opfindelser, der i Almindelighed laa til Grund for Vaabnenes Omdannelser og Forbedringer, saa skete det dog i ulige Maal. Fremskridtet var ved det svære Skyts strax saa stort, at det maa siges at have været det betydeligste paa Vaabnenes Omraade lige fra hin Tid, da Krudtvaabnene første Gang fremtraadte, og indtil i vort Aarhundrede det riflede Skyts blev opfundet, idet den videre Udvikling derefter kun gjaldt mere underordnede Detailler. Derimod var det først langt senere, at Haandskydevaabnene bleve saaledes forbedrede, at de endeligt kunde indføres

som den hovedsagelige Bevæbning for Fodfolket, og det var saaledes det svære Skyts, og ikke Haandvaabnene, der i det sextende Aarhundrede blev et af de virksomste materielle Midler til at omskabe Middelalderens Tilstande til den nyere Tids.

Dog træffe vi ogsaa med Hensyn til Haandskydevaabnene mærkelige Fremtoninger. Ved Siden af de Fremskridt, der viste sig at blive varige, træffe vi enkelte Forsøg eller Bestræbelser, der særlig tiltrække sig Opmærksomhed, fordi Aarsagen til, at de ikke førte til noget endeligt Resultat, ikke var deres forfejlede Retning, men derimod dels, at visse Forudsætninger, der for en Del betingede et heldigt Udfald, ikke overalt vare tilstede, dels at der endnu ved selve Vaabnene manglede Noget, som først en senere Tid bragte. Blandt hine Forsøg ere særlig de mærkelige, der gjordes hos os paa at indføre Geværer som gennemgaaende Bevæbning for Fodfolket, altsaa paa at give Haandskydevaabnene i taktisk Henseende en Betydning, som de først langt senere opnaaede. Forsøgene førte hos os til Oprettelsen af store, gennemgaaende med Geværer bevæbnede Fodfolksafdelinger paa et meget tidligt Tidspunkt, og der synes tillige at være det Ejendommelige ved dem, at medens Udviklingen paa Hærvæsenets Omraade i hin Tid hos os ellers kun fremtræder som en Gjentakelse af, hvad der havde fundet Sted udenlands, saa synes hine Forsøg virkelig at have haft Rod herhjemme, som vi ville søge at paavise det.

Ifølge de Beretninger, som haves, synes Haandskydevaabnen, indrettede til Krudt, for første Gang ret at have gjort sig gjældende i aaben Mark paa den franske Konge Karl VIII's Tog til Italien 1494—1495. Det berettes, at denne Konge i sin Hær havde et betydeligt Antal svei-

zerske Lejetropper, blandt hvilke der til hver 1000 Mand, som vare bevæbnede med lange Spyd og Hellebarder, var knyttet en Fænnike eller Underafdeling, bevæbnet med Krudtskydevaaben, medens der i det egentlige franske Fodfolk alene fandtes Skytter med Armbrøster. Det italienske Fodfolk var formentlig saaledes bevæbnet og ordnet, at de Soldater, som dannede Slagordenens første Geled, havde lange Spyd, som de i Dækstilling holdt støttede paa venstre Arm, medens Spydets bageste Ende var fæstet i Jorden. Det andet Geled bar Skjolde og korte Spyd med et bredt Blad (Partisaner), og Soldaterne stak eller huggede med disse over det første Geleds Skuldre. De, som vare opstillede længer tilbage, havde Staalbuer. Beretningerne dvæle fortvinsvis ved de Bedrifter, som det franske lansebevæbnede Rytteri udførte i Slaget ved Fornuovo; men om end dette Rytteri her gjorde Udslaget, maa dog en meget væsentlig Del i det heldige Udfald tilskrives det sveizerske Fodfolk baade i dette Slag og i flere af de paafølgende Begivenheder i Felttoget¹⁾.

I alle Tilfælde steg Tilliden til Bevæbningen med Krudtskydevaaben efterhaanden, især i de franske og spanske Hære. Det berettes saaledes, at Spanierne 1524 havde mange Skytter med Krudtskydevaaben, og da Frants I af Frankrig 1534 oprettede en Slags Nationalmilitz, som skulde tælle 42000 Mand, bestemtes der, at 12000 af hine skulde være bevæbnede med Krudtskydevaaben, de øvrige med Spyd og Hellebarder. Buer og Armbrøster synes dermed at have ophørt at udgjøre væsentlige Bestanddele

¹⁾ Jfr. Mémoires de Philippe de Comynes, Paris 1881, 8de Bog, 14de Kap. o. fl. St. Muligt gjorde dog Krudtvaabnene sig stærkt gjældende alt ved Murten 1475 ifølge den da af Sveizerne antagne Bevæbning (smstds. 5te Bog, 3die Kap.).

af det franske Fodfolks Bevæbning¹⁾. Derimod synes man i Tydskland ikke at have gaaet saa rask frem. I det Mindste findes det fastsat i Kejsers Karl V's Krigsartikler af Aar 1543, Punkt 30, at der ikke maatte findes flere end 50 Hageskytter i hver Fænnike, denne beregnet til 400 Mand²⁾.

I hvilken Grad man her i Danmark har fulgt med i Udviklingen ved dens Begyndelse, kan ikke nøjagtigt angives. Der haves for lidet berettet, til at man kan drage bestemte Slutninger med Hensyn til Aarhundredets første Halvdel. Det ses, at under Kjøbenhavns Belejring 1523 har en Del af Forsvarerne været bevæbnet med Krudtskydevaaben, thi omtrent 1524 er der af Stadens Penge betalt Mester Hans Vincke 288 Mark, som Byen var ham skyldig for Hagebøsser³⁾. I de Inventarielister, som ere blevne opbevarede fra hin Tid, saaledes navnlig de Lister, der ere forfattede i Anledning af Slottenes Overdragelse til Kronen ved Reformationen, findes der ogsaa nævnt et, dog i Reglen ikke stort, Antal Hagebøsser og lignende blandt Krigsmateriellet paa Slottene; men ogsaa dette beviser kun lidet, da Benævnelsen Hagebøsser ogsaa gjaldt de sværere Haandskydevaaben, der alene vare brugelige ved Belejringer samt til Søs, og altsaa ikke i egentlig Forstand henhørte til Fodfolkets Udrustning.

I de ikke faa Krigsartikler, som haves fra Christian III's Tid⁴⁾, findes ingensinde bestemte Fordringer opstillede med Hensyn til Bevæbningen af Fodfolket, og det er kun

¹⁾ Bonaparte (Favé): *Études sur le passé et l'avenir de l'artillerie* III, 221.

²⁾ Hintzenberger: *Krieges Ordnung*. Dresden 1594. (St. kgl. Bibl.)

³⁾ Kjøbenhavns Diplom. I, 344.

⁴⁾ Bestalling der bestellten Dienner 1545—1553. Geh. Ark.

rent undtagelsesvis, at Hageskytter overhovedet ere nævnte. Herpaa kan der dog ej heller bygges nogen Slutning; thi blandt Andet gjorde den Omstændighed, at Mandskabet i de hvervede Hære tildels udrustede sig selv, det vanskeligt at opnaa netop den bestemte Bevæbning, som man helst ønskede, naar ikke de samme Hærstyrker i lang Tid holdtes under Vaaben. Under Christian III hengik der vel kun faa Aar, i hvilke større eller mindre Troppestykker ikke vare sammendragne, men det var sjældent de samme i længere Tid. De toges i Tjeneste, naar de politiske Forhold vare truende, og afskedigedes snart igjen, naar Forholdene havde forandret sig.

I Modsætning til Inventarielisterne, Krigsartiklerne og lignende Aktstykker gjøre Beretningerne om forskellige Kampe i Grevens Fejde det Indtryk, at Krudtskydevaabnene have været tilstede i ikke ringe Antal blandt Fodfolket. Saaledes synes det utvivlsomt at fremgaa af Beretningerne, at Skytter med hine Vaaben i et ikke ubetydeligt Antal ere blevne anvendte ved Broslagningen ved Trøms den 10. Okt. 1534 og under den paafølgende Fægtning ved Lybæk den 12. Okt. Navnlig synes der at ligge en Bekræftelse herpaa i den Roes, som Hertugen, senere Christian III, udtaler over Lansknægtenes Mod i et Brev til Landgrev Philip af Hessen, idet han siger, at Lansknægtene «havde holdt sig vel, ikke skyet Fjendens svære Skyts, men med deres Rør og halve Hager hængt i, som Hundene i et Svin eller en Kalv, indtil de fik deres Villie»¹⁾. Ogsaa i Slaget ved Oxnebjerg synes Fodfolkets Skydevaaben at have haft nogen Andel i Rantzau's Sejr. Den rigtignok

¹⁾ Paludan-Müller: Grevens Fejde I, 278. Aktstykker til Grevens Fejde. Anden Saml. 43.

meget korte Beretning, som haves om dette Slag, synes nemlig, efter hvad der kjendes til hine Tiders taktiske Fremgangsmaader, ikke ret vel at kunne fortolkes paa anden Maade, end at det grevelige Rytteris Angreb blev afslaaet fornemmelig ved Fodfolk.

Naar de hertugelige Tropper efter den udtalte Anskuelse indtog et Standpunkt, forskjelligt fra de kejserlige Hæres, saa var dette dog ikke Andet, end hvad der ogsaa synes at have fundet Sted hos de lybske Tropper, deres Modstandere. At ogsaa disse have haft ikke faa Skytter og Øvelse i at bruge dem, synes nemlig at fremgaa særligt af Beretningen om Fægtningen ved Wittenburg i Mecklenburg i Juli 1534¹⁾. Dette kan dog ikke undre, thi de paa begge Sider anvendte Tropper vare hovedsagelig hvervede i de samme Landsdele rundt om i Nordtyskland.

En videre og meget stærk Udvikling i Fodfolkets Brug af Haandskydevaaben foregik i alle Tilfælde kort efter under Frederik II.

Gjennemgaas Bestallingerne, der ere antegnede som udstedte under Christian III og Frederik II angaaende Hvervinger af Fodfolk²⁾, ses det, at medens der under Christian III altid er Tale om Knægte, er der under Frederik II fra Syvaarskrigens Begyndelse omvendt i Reglen kun Tale om Hageskytter eller Skytter.

De optegnede Bestallinger, der angaa Hvervingen af Fodfolk, ere nemlig følgende:

¹⁾ Paludan-Müller: Grevens Fejde I, 274. Aktstykker til Grevens Fejde. Første Samling, 132.

²⁾ Bestallung der bestellten Dienner, 1545—53; Register kön. Maj. bestellten Rätthe etc. 1554—73. Geh. Ark.

25. April 1543, Christoffer v. Dressen: 1 Fænnike Knægte.
 20. Sept. 1545, Wobisser: nogle Fænniker Knægte.
 21. Okt. , Reimer v. dem Volde: 1 Regiment Lansknægte.
 ? Breide Rantzau og Klavs Rantzau: 1 Reg. Lansknægte.
 11. Juli 1546, Joachim zur Möhlen: et Antal Knægte.
 25. Marts 1555, Klavs Rantzau: 200—300 Lansknægte.
 ? 1559, Wilhelm v. Waltherthum: 1 Regiment paa 10 Fænniker
 tydske Lansknægte à 300 Mand.
 18. Juni , Adam v. Maastricht: 1 Fænnike Lansknægte paa 500 Md.
 12. Maj (Marts?)
 1560, Grevnen af Hoja og Friherre v. Dolna: 3 Fænniker Knægte.
 6. April 1562, 200 Knægte.
 15. Okt. 1565, Michel v. Zwickau: tydske Hageskytter.
 6. Decbr. , Andreas Lorch: 2000 Hageskytter (Gascognere).
 12. Febr. 1566, Jacob Stenboch: 400—500 Hageskytter (af de hjem-
 sendte mecklenborgske Krigsfolk).
 1. Marts , Daniel Rantzau: 2000 Hageskytter.
 2. April , Heinrich v. der Fuchs: et Antal Hageskytter.
 " " Michel Lorch: et Antal Hageskytter.
 18. , Hans Lange: 300 Hageskytter.
 5. Juli , Kaspar Tobing: 1—2 Faner Knægte.
 15. Sept. , Herman Brandes v. Braunschweig: saa mange Hage-
 skytter, han kan faa.
 14. Okt. , Veit v. Salzwedel: 300 Skytter og 20 Dobbeltbesoldede.
 24. Jan. 1567, Valentin Manstein: 2 Fænniker Hageskytter à 500 Mand.
 2. Marts , Johan Klarek: 1000 Hageskytter (fra Skotland, England
 og Frankrig).
 5. Marts , Poul v. Frankfurth: 400 Hageskytter.
 " " Veit v. Salzwedel: 400 Hageskytter.
 " " Lorentz v. Hertz: 300 Hageskytter.
 " " Soest: 300 Hageskytter.
 " " Erik Venstermand: 500 Hageskytter.
 12. April , Axel Viffert: Hageskytter fra Ditmarsken, Krempe og
 Wilster Marsk.
 ? Kaspar Uthermarck: 450 danske og tydske Hageskytter,
 blandt hvilke kun 21 Dobbeltbesoldede.
 4. Juni 1567, Veit v. Salzwedel: 500 Hageskytter.
 7. Juli , Kort Glasenap: 200 Skytter.
 23. Febr. 1568, Veit v. Salzwedel: 500 Skytter.
 " " Jørgen Farnhorst: 500 Skytter.
 9. Maj , Axel Viffert: 8 Fænniker Hageskytter fra Skotland.
 19. , Veit v. Salzwedel: 500 Hageskytter.
 31. , Hans v. Kindelburg: 1000 Hageskytter fra Tydskland.
 6. Juni , Veit v. Salzwedel: 1000 sachsiske Hageskytter.

25. April 1569, Hans Wuckelburg: 1500 Hageskytter.
 29. Juni . . , Hans v. Taubenheim: 500 Hageskytter.
 27. Juli . . , . . . : 500 Hageskytter.
 23. August . . , Daniel Rantzau: 500 Hageskytter.
 29. . . . , Klavs v. Brehmen: 500 Knægte.
 10. Sept. . . , Daniel Rantzau: 1200 tyske Hageskytter.
 12. Novb. . . , Heinrich Rantzau: 500 Hageskytter.
 , Bertram v. Alefeld: 500 Hageskytter.
 8. Decb. . . , Hans Buchholz: 500 Hageskytter.
 15. April 1570, Christoffer Goldschmidt: 300 Skytter.
 , Andres Weidekindt: 300 Skytter.
 4. August .¹⁾, Jeronimus Minsinger: 500 Hageskytter.
 14. . . . , : Bestalling, hvori bestemmes, at
 han skal bringe 400 Knægte her til Riget og be-
 tales for dem, hvis de bevislig have været her 6
 Uger.

Medens der ikke i de her nævnte Bestallinger findes omhandlet det Fodfolk, som optraadte i Begyndelsen af Syvaarskrigen, formentlig fordi det er blevet hvervet umiddelbart af den daværende Øverstbefalende, Greven af Schwartzburg, der nærmest synes at maatte opfattes som en Slags Entrepreneur for Felttoget, ses, at omtrent fra det Tidspunkt, da et andet Forhold indtraadte med Hensyn til den Øverstbefalende, er det med faa Undtagelser alene Hageskytter, der nævnes i Bestallingerne.

Ved hine Hvervinger af Hageskytter i et Antal, der løber op til mange Tusinde, er der foregaaet en fuldstændig Forandring med Hensyn til Udrustningen af den største Del af Fodfolket; thi at der ved Udtrykket en Fænnike Hageskytter eller Skytter virkelig er ment en Underafdeling, i hvilken mindst Enhver, der ikke var Befalingsmand, havde et Gevær som den væsentligste Del af Udrustningen, derom haves Vidnesbyrd i flere Bestallinger. Vi kunne saaledes henvise til den under 14. Oktbr. 1566 udstedte

¹⁾ 1569(?).

Bestalling for Veit v. Salzwedel, i hvilken der udtrykkelig siges, at han skulde hverve 300 Skytter og 20 Dobbeltbesoldede, fortrinsvis dog til den for Kaspar Uthermarck udstedte, idet den bærer den Paategning, at alle senere Bestallinger i Reglen skulde udfærdiges overensstemmende med samme. Den er mærket med Aarstallet 1567 og har ellers intet Datum, medens Tidspunktet iøvrigt ikke nærmere kan bestemmes efter Pladsen i Registranten, da Bestallingerne langtfra ere indførte i nøje kronologisk Orden. I denne Bestalling¹⁾ er det fastsat, at der i Hageskyttefænniken, der skulde bestaa af 450 Mand, kun maatte findes 21 veludrustede Dobbeltbesoldede «med korte Væger», saasom Hellebarder og Slagsværd, men Ingen med Fjederspyd, hvilket Udtryk sandsynligt sigter til en Art Spyd, der den Gang hyppigt brugtes til Vildsvinejagt, og hvis Klinge, ligesom Bladet paa Nutidens Lommeknive, var indrettet til at bøjes om og lægges ned i Skæftet.

Endnu mærkeligere og oplysende er dog den under 2. Marts 1567 for Johan Klark udstedte Bestalling med tilsvarende Revers af 4. Marts²⁾, da der i disse tydeligt udtales, at af de 4 Fænniker Hageskytter, som dannede det Regiment, for hvilket han bestaldedes som Oberst, og som det overdroges ham at skaffe tilveje, skulde hver Fænnike bestaa af 250 Mand, af hvilke enhver skulde være forsynet med en Bøsse og en Stormhue, medens der aldeles ikke er Tale om Dobbeltbesoldede. Denne Inddeling af Regimentet, hvorved det baade i Henseende til Ordning og Udrustning i det Væsentligste blev ens med Nutidens Batailloner i mange Hære, fortjener ogsaa særlig at bemærkes; thi om end Bestallingerne ikke nøjere

¹⁾ Meddelt som Bilag 1.

²⁾ Bilag 2 og 3.

oplyse, hvorvidt den for Kaspar Uthermarck udfærdigede virkelig er taget til Mønster, som dens Paategning lyder, saa kan det dog ses, at det i samme fastsatte Normaltal af 450 Mand for Hageskyttefænnikens Styrke i Reglen ikke er blevet fulgt ved Hvervingerne fra Sommeren 1567 og indtil Krigens Slutning. Hyppigt forekomme Antallene 500 eller 1000, der bedre vilde passe med den Styrke, som er fastsat for Fænniken i Johan Klarcks Regiment. Dog turde det være noget tvivlsomt, om man i Almindelighed skulde have erkjendt, at Fænniker paa 400, 450 og 500 Mand, som de i Reglen forekomme paa de tidligere Tidspunkter, maatte være for store, naar Fænniken alene bestod af Skytter.

Den danske Hær indtog i alle Tilfælde paa Syvaarskrigens Tid et Standpunkt, der laa langt fremme paa den Bane, som Europas Hære senere skulde betræde, saa langt, at det endog i Forhold til disse maa erkjendes for at have været for langt fremme, og saa at man atter efter Krigen en Stund maatte forlade det.

At man kom til at indtage dette Standpunkt, og at man atter forlod det, synes dog at kunne forklares ved en Betragtning af de forskjellige, da anvendte Vaabens Ejendommeligheder.

Af de blanke Vaaben egnede Hellebarder, Partisaner, Tohaandssværd og lignende korte Værger sig mindst til at være Bevæbning for de fleste Soldater under Kampen i aaben Mark. De kunde nemlig ikke benyttes, uden at den Person, der fægtede med dem, gav sig Blottelser, og fremfor Alt tillod de ikke nogen tæt Slagorden. Navnlig Hellebarderne kunde under Storme paa Befæstninger være til megen Nytte ved de Kroge og Hager, der fandtes paa dette Vaaben og kunde anvendes til at berøve Fjenden

hans Dækningsmidler eller tage fat i hans Stormstiger, og tildels lignende Hensyn kunde gjøre sig gjældende ved et Haandgemæng med Rytteri; men under den sædvanligst forekommende Kamp i aaben Mark, hvor Fodfolkets Hovedopgave var at modstaa Rytteriets sluttede Indhug, stode de aabenbart tilbage i Anvendelighed. Vi finde derfor disse Vaaben i Slutningen af Middelalderen og Begyndelsen af den nyere Tid neppe nogensinde anvendte som almindelig Bevæbning for Fodfolket. Det blev kun anset for hensigtssvarende at have nogle af dem til Anvendelse, naar Slagordenen var brudt, og Kampen bleven til et Haandgemæng, og de Krigsmænd, der vare udrustede med hine Vaaben, stillede ikke forrest i de tætte Slagordener, men længere tilbage og navnlig i Nærheden af Fanerne. Derhos anbragtes ogsaa stundom forholdsvis flere med Hellebarder Bevæbnede i de mindre Høbe, der som Avantgarder eller lignende fægtede særskilt, da der her snarere kunde blive Anvendelse for dem. Af denne Betragtning, der alt tidligt blev gjort gjældende, navnlig af Sveizerne, fulgte, at hine Vaaben fortrinnsvis bleve Befalingsmændenes og Drabanternes Udrustning, medens Udrustningen med blanke Vaaben for den store Masse af Fodfolket blev det lange Spyd og en Stødkaarde, de to Vaaben, som tilsammen udgjorde den for alle Tilfælde mest egnede Bevæbning, det lange Spyd ved Rytteriets første Indhug, saaledes som det erkjendtes i den af det spanske Fodfolk oprindelig i Slutningen af det 16. eller Begyndelsen af det 17. Aarhundrede fremsatte, senere med Urette paa Rytteriet overførte Talemaade, at det lange Spyd var Vaabnernes Dronning ¹⁾, Stødkaarden i Haand-

¹⁾ Haandskriftet Gl. kgl. Saml. 4to, Nr. 1853, fol. 83.

gemænget, saaledes som det ved flere Lejligheder havde vist sig.

Alt som Krudthaandvaabnernes Indretning forbedredes, saa at de bleve mere og mere anvendelige i aaben Mark, fremtraadte dog med voxende Styrke det Spørgsmaal, i hvilket Antal disse Vaaben, der ikke kunde betjenes af Soldaten i Forening med det lange Spyd, skulde indtræde i Udrustningen. Som vi have paavist det i det Foregaaende, var der i Frankrig og flere Steder strax en vis Tilbojeligbed til at lade Forholdstallet mellem Skytterne og den hele Styrke blive forholdsvis stort, men særligt ved de kejserlige Hære førte Overvejelserne ikke til nær saa store Forholdstal. Det Bestemmende i saa Henseende var ikke, at Krudthaandvaabnene ikke formaaede at skyde temmelig langt, thi ifølge samtidige Optegnelser¹⁾ var Viserskudsafstanden ved hine Vaaben omtrent ved Slutningen af det 16. Aarhundrede 130—140 Skridt, og den største Skudvidde c. 800, derimod de væsentlige Mangler, at Betjeningen var temmelig langsom, Træffesikkerheden ringe og Indtrængelsen ikke stor nok i Begyndelsen af Aarhundredet overfor de med Harnisk dækkede Ryttere. Med Hensyn til Træffesikkerhed søgte man vel at bøde paa Manglen, der tildels hidrørte fra, at Vaabnene fattedes gode Sigtemidler, ved at fordre Skydning paa kort Hold, saa at Skytterne ikke maatte give Ild, førend de kunde se det Hvide i Øjnene paa Fjenden, og ved at fordre, at der skulde sigtes paa Foden af den fjendtlige Slagorden²⁾; men dette var ikke tilstrækkeligt, thi til det Øvrige kom ofte Fejl ved Vaabnene og Mangel paa Øvelse. Det findes

¹⁾ Diego Uffano efter Angivelserne hos Favé, III, 301 flg.

²⁾ Arentsche: Ein Buch o. s. v. 153 (St. kgl. Bibl.).

saaledes udtalt, at Bøsserne ikke gjorde synderlig Skade, naar de vare blevne varme, da Kuglerne saa ikke længer passede tilstrækkelig godt, og at man derfor gjorde rettest i ikke at lade Skytterne skyde oftere end 5 til 6 Gange. Selv et tyndt Harnisk skulde ikke kunne gjennemtrænges, naar Bøssen var bleven varm¹⁾. Ligeledes om det end kan paavises, at der undertiden er blevet holdt Øvelser i Skydning med Soldater²⁾, forhindrede dog selvfølgelig den Omstændighed, at Hæren hovedsagelig først hvervedes ved Udbrudet af en Krig, at slige Øvelser kunde have en større, almindelig Betydning.

Af alt dette og den sjælelige Virkning, som Rytteriets Angreb maatte udøve paa dem, der kun vare bevæbnede med saa usikre Vaaben, fulgte, at Skytterne som Regel ikke kunde gjøre Andet, naar Angrebet kom, end at affyre deres Skud og saa løbe tilbage og søge Tilflugt bag de lange Spyd. Det kunde vel hændes, at den første Salve, som Skytterne afgav, bragte den forreste Trop Ryttere til at standse, men naar en anden Trop saa strax igjen anfaldt, saaledes som det sædvanligt skete, kunde Skytterne hverken tilstrækkeligt hurtigt faa ladet paany eller yde passende Modstand med Kaarderne. Den taktiske Regel, at Skytterne efter den første Salve skulde løbe tilbage, var altsaa gjennemsnitlig rigtig, og det var de lange Spyd, af hvis Modstandsevne Afgjørelsen væsentlig afgang.

Dette bevirkede, at man i de Hære, der vare bestemte til nærmest at optræde i Lande, hvor det jævne Jordsmon

¹⁾ Haandskriftet Gl. kgl. Saml. 4to, Nr. 1853, fol. 77.

²⁾ I Kongebrev af 8. Juli 1578 paalagdes det Lensmanden paa Kronborg, Johan Taube, at lade opsætte en Skive der ved Slottet, som de menige Knægte, der udgjorde Slottets Besætning, undertiden kunde øve sig i at skyde til Maals efter. (Sjæll. Tegn. XIV, 96.)

i det Hele begunstigede Rytteriets Optræden, var temmelig varsom med at ombytte de spydbevæbnede Knægte med Skytter. Anderledes stillede Sagen sig paa den nordiske Syvaarskrigs Kamppladse. Det almindeligt i Sverrig forekommende Jordsmon tillod ikke at danne de store og dybe Slagordener, der vare sædvanlige i Mellemeuropa, og forhindrede for en ikke ringe Del Rytteriets sluttede Optræden i større Masser. Her var det Skytterne, som i Skovene og iblandt de for Hestene ugangbare Stenmasser overalt fandt Dækning og derfor vare de bedst anvendelige. Der skulde kun et for Forholdene aabent Øje til at erkjende dette.

Hvem det egentlig er, der har besiddet dette og givet Stødet til den for Krigen i Sverrig hensigtssvarende Forandring i Fodfolkets Udrustning i den danske Hær, kan vel ikke siges med Sikkerhed, men det ligger nær at formode, at det var Daniel Rantzau eller muligt Frands Brøkkenhus, som Erkjendelsen skyldes, siden Forandringen pludselig indtraadte i 1565, det samme Aar, da Daniel Rantzau blev Feltøberst og i Forbindelse med Frands Brøkkenhus fik den største Indflydelse paa Alt, hvad der angik Krigen.

Maaske er det en Tilfældighed, maaske er det virkelig et Udtryk for den større Rolle, som det danske Fodfolk spillede i Syvaarskrigens senere Aar, at af de Basrelieffer, som pryde Frederik II's Grav i Roskilde, fremstille de, som angaa Ditmarskerkrigen og Begivenhederne ved Elfsborg og Halmstad 1563, nærmest Rytteriets Optræden, i Modsætning til de Basrelieffer, som angaa Begivenhederne ved Bahun 1565, Aggershus 1567 og Varberg 1569. Saa vel paa Basrelieffet som paa Billedet hos Resen angaaende sidstnævnte Kamp, men kun paa disse, ses enkelte danske Fænniker, der helt bestaa af ikke-spydbevæbnede Soldater.

Udenfor Danmark synes det kun at have været i den svenske Hær, at lignende Forhold fremtraadte, her dog ikke ganske som Følge af den samme Erkjendelse, men snarere af andre Aarsager. Ifølge Adlersparres Fremstilling¹⁾ var der fra 1566 et af de tre Regimenter, som udgjorde Hærens Fodfolk, der udelukkende var bevæbnet med Bøsser, medens i de to andre Regimenter kun noget under Halvdelen vare Skytter, medens alle Regimenterne havde en Normalstyrke af 12 Fænniker paa c. 500 Mand. Aarsagen til, at det ene Regiment bestod af Skytter, angives at have været, at der ikke kunde tilvejebringes den Udrustning med blanke Vaaben og navnlig med Harnisker, som særlig det første Regiment havde, og som svarede til den af Erik XIV alt ved Felttogets Begyndelse fastsatte Plan, ifølge hvilken der i Fænniken skulde findes 272 Personer med Hellebarder, Spyd og Harnisk, en Plan, som Kongen bestemt fastholdt under hele sin Regeringstid, saa at han afslog en til ham i 1568 af Rigsraaderne Peder Brahe og Hogenschild Bjelke rettet Begjæring om at lade alle Fodfolkssoldater aflægge Harnisket og blive udrustede som Skytter.

Andetsteds end her og i Sverrig synes en tilsvarende Bestræbelse efter at omdanne Fodfolkets Ordning og Bevæbning ikke at have fundet Sted saa tidligt, og da den hos os tillige synes opstaaet snarest af Overbevisning om det Nyttige ved den, er det rimeligt, at den hos os virkelig fremtræder som det tidligste Spor af den Udvikling hos Fodfolket, der endelig kom til fuld Gyldighed under Trediveaarskrigen.

Efter Syvaarskrigens Afslutning synes man i Danmark

¹⁾ Kgl. Vit. Hist. och Ant. Acad. Handlingar III, 293 flg.

snart at være vendt tilbage til den tidligere Ordning, at dømme efter de antegnede Bestallinger, som da udstedtes for nogle Oberster, idet der i disse Bestallinger forlangtes af hine Befalingsmænd, at de paa nærmere Forlangende skulde hverve et Regiment Knægte paa 10 Faner¹⁾, samt efter en udateret Liste²⁾ angaaende Officierer, antagne 1576—78, idet der i denne af de 5 i samme opførte Hovedsmænd kun findes en, der skulde hverve 600 Skytter, medens de andre vare antagne som Hovedsmænd for en Fænnike Knægte eller flere, og den eneste nævnte Oberst er antaget som saadan for et Regiment paa 10 Fænniker Knægte. Man synes dermed at være vendt tilbage fra den Ordning, der, hvor hensigtssvarende den end kunde være i Sverrigs særegne Jordsmon, dog ikke ret passede, hvis Hæren skulde optræde andre Steder. Vistnok har man med Hensyn til de danske Hærstyrker henimod Slutningen af Frederik II's Regjering hyldet den da almindelige Anskuelse, at det ikke var muligt med Fodfolket at danne nogen god og stærk Slagorden, navnlig mod Rytteriet, naar der ikke fandtes i det Mindste lige saa mange Spydbevæbnede som Skytter, og at man i de fleste Tilfælde endog var bedst betrygget, naar de med Spyd og Harnisk udrustede Soldater udgjorde to Trediedele af Styrken³⁾.

I den svenske Hær anvendtes under Krigen med Rusland som en Fortsættelse af den begyndte Bevægelse

¹⁾ Bestallingerne for Obersterne Balthazar v. Wolff, Eustachius v. Wolff og Johan v. Holle 1571 (Regist. kön. Maj. best. Rätthe 1555 — 74. fol. 309 v.).

²⁾ Kriegssachen tempore Fr. II. Fasc. 2 (Geh. Ark.). Der er i samme nævnt 3 «Capitainer» uden nærmere Angivelse af den Styrke, de skulde føre.

³⁾ Haandskriftet Gl. kgl. Saml. 4to., Nr. 1853, fol. 37.

den største Del af Fodfolket som Skytter. Men Fodfolkets Modstandsevne paa de Krigsskuepladse, hvor Kampene da foregik, blev kun forringet, og uagtet man endnu en Stund ved transportable Hindringsmidler, der skulde erstatte de lange Spyd, søgte at hæve Manglerne og beholde den gennemgaaende Udrustning med Bøsser, vilde det dog ikke lykkes, og fra Aaret 1606 synes atter den sædvanlige Ordning at have været gjenindført.

Den Hindring, der stillede sig imod, at Fodfolkets gennemgaaende Bevæbning med Geværer kunde fortsættes uafbrudt, var ikke selve Vaabnet, men derimod den Omstændighed, at man endnu hverken havde opfundet Noget, der lignede den senere Tids Bajonetter, eller at benytte Patroner, saa at Ladningen af Vaabnet optog en uforholdsmæssig Tid. Vaabnets Tyngde har ikke været nogen Hindring, thi kan det end maaske siges, at de dobbelte, enkelte og halve Hager, der vare de almindelige Haandvaaben i det sextende Aarhundredes første Halvdel, og som dannede en systematisk ordnet Række Vaaben, der alle brugtes i Befæstninger¹⁾, medens alene Halvhagerne anvendtes til Feltbrug, vare forholdsvis tunge Vaaben, saa foregik dog i Frederik II's Tid en Forandring, der bragte Fodfolket et betydeligt Skridt frem med Hensyn til Bøssens Bekvemhed, idet man i Fodfolkets Bevæbning efterhaanden forlod Hagerne og indførte lettere Vaaben, der vare mere haandterlige og fuldstændigt beregnede paa at bruges paa fri Haand, i Modsætning til Hagerne, paa hvilke en An-

¹⁾ Dette synes særlig tydeligt at fremgaa af det Paalæg, som under 8. April 1548 blev givet Borgerne i den da befæstede By Krempe, om at de skulde anskaffe sig fornøden Bevæbning, idet enhver af dem skulde tilstræbe at være forsynet med en Dobbelt-hage, en Helhage eller en Halvhage til Bedste for Fæstningen og dem selv (Inlendisch Registrant 1548. Kgl. Bibl., Thottske Samling, Fol., Nr. 327).

sats, der rimeligvis har givet Hagerne deres Navn, var beregnet paa at skaffe Geværet Støtte under Affyringen.

Svære Hagebøsser anvendtes endnu i Frederik II's Tid ved Belejringer og til Søs, og flere Exemplarer af meget svære Hager findes endnu fra hin Tid i Artilleriets Samling i Kjøbenhavn; derimod ere de egentlige Soldater-vaaben, som findes fra samme Tid, af den nyere Art. De udmærke sig ved den lange, brede Kolbe, som da var blevet den almindelige, navnlig ved Geværer med Luntelaas¹⁾, have iøvrigt et kantet Løb, Luntelaas, Træladestok med Rende, men endnu et forholdsvis stort Kaliber.

Som Særbenævnelse for de nyere Vaaben brugtes Ordet «Rør». Det ældste Aktstykke, i hvilket Forfatteren heraf har bemærket Forekomsten af denne Benævnelse, er det ovenfor S. 493 nævnte Brev om Kampen den 12. Oktbr. 1534; derefter findes det i et Kongebrev af 1544 om en Udskrivning af Borgere i Odense²⁾ og i et Aktstykke, som angaar en Forsendelse i Aaret 1555 af et Par «Rør» fra Borgermesteren i Flensborg til Hertug Hans³⁾. Ifølge den under 4. Januar 1565 udstedte Befaling om Udskrivning i Jylland og paa Øerne af 12,210 Mand skulde enhver af de Udskrevne møde enten med et godt Rør og en Kaarde («Degen») eller andre gode Værger⁴⁾. Derefter forekommer Ordet ikke sjældent, saaledes i Brev af 8. Febr. 1565 til Odense By⁵⁾ og i Brev af 23. Juni 1566 til Almuen i Malmøhus-, Landskrone- og Helsingborg-Len⁶⁾.

Det synes herefter sandsynligt, at den nye Bevæbning

¹⁾ Jvf. Otto Blom: Kristian IV's Artilleri 70 flg.

²⁾ Aktstykker, udg. af Fyens Stifts lit. Selskab I, 77.

³⁾ Dipl. flensborgense II, 621.

⁴⁾ Tegn. o. a. L. VIII, 199 flg.

⁵⁾ Aktstykker, udg. af Fyens Stifts lit. Selskab, I, 78 flg.

⁶⁾ Tegn. o. a. L. VIII, 537.

har været ret almindelig under Syvaarskrigen, og at Indførelsen i Hæren af de nye Vaaben er foregaaet efterhaanden under denne.

At Fodfolkets Geværbevæbnede vedblivende benævntes »Hageskytter«, undertiden ogsaa blot »Skytter«, indeholder ingen Modsigelse; thi i enkelte Aktstykker fra Syvaarskrigens Tid udtales det udtrykkelig, at »Hageskytterne« skulde være bevæbnede med »Rør«, saaledes netop i den fornævnte for Skotten Johan Klarek udstedte Bestalling af 2. Marts 1567. Ogsaa fra en sildigere Tid Hayes Aktstykker, af hvilke det fremgaar, at Hageskytterne vare bevæbnede med »Rør«, saaledes Brev af 3. Juli 1574¹⁾.

I det før nævnte Brev af 8. Febr. 1565 til Odense By synes det endnu at være stillet frit, om Bevæbningen skulde være Hager eller Rør; men dette Aktstykke er ogsaa, saa vidt Forfatteren har bemærket, det sidste, i hvilket Hager endnu udtrykkelig ere nævnte som Bevæbning til Brug i aaben Mark.

Dels om Geværet, som det almindeligt brugtes, dels om dets Tilbehør faas en god Forestilling af en endnu tilværende Klasse til en Kontrakt, affattet 1568 med en Kjøbmand i Antwerpen om Levering af 2,000 Lunterør²⁾. Kontrakten viser, at Kalibret skulde være saaledes, at der gik 20 Kugler paa et Pund (hollandsk). Rørene skulde leveres overensstemmende med en Prøve, som Kjøbmanden havde tilstillet Rigshofmesteren, men dog, ulig Prøven, vare ubronzerede og uforgyldte. De skulde derhos være »gepallystert«, hvorved der formentlig forstaas, at de skulde have en nøjagtig Boring efter det opgivne Kaliber.

¹⁾ Sjæll. Tegn. XII, 294 flg.

²⁾ Kriegssachen tempore Fr. II (Geh. Ark.).

Til hvert Rør skulde der leveres en stor og en lille Krudt-flaske, overtrukne med Læder, og for hvert Rør med sine 2 tilhørende Flasker skulde der betales 3 gamle Joachimsdalere.

Andet Tilbehør findes ikke nævnt, der er saaledes ikke Tale om Gaffler til Lunterørene, saa at det tør forudsættes, at de vare bestemte til ganske at betjenes i frit Anslag. Der er ej heller her saalidt som andetsteds nogen Antydning til, at det geværbevæbnede Fodfolk har haft et Bandoler med Træcylindre til Ladninger, saaledes som det forekommer hos den paafølgende Tids Musketerer.

Ovennævnte Antegnelser i Forbindelse med, at der i den førnævnte Bestalling for Johan Klerck med Hensyn til Dækvaaben kun er forlangt, at Skytterne skulde have en Stormhue, gjør det sandsynligt, at Hageskytterne i det danske Fodfolk have været udrustede omtrent som de, der findes afbildede i Jacob de Geyns bekjendte Værk fra 1608¹⁾, det vil sige, at Skytten, foruden Røret, i hvis Skæfte Ladestokken var anbragt paa den sædvanlige Maade, bar et stort Krudthorn, bestemt til Ladningerne, der ved Haandvaabnene i Reglen svarede til halv Kuglevægt²⁾, et lille Krudthorn, bestemt til Fængkrudtet, og en Læderpung til Kugler, alle tre befæstede ved en Livrem eller et Belte. I dette bares desuden et Reserveforraad af Lunter og iøvrigt en lang Kaarde eller et Sværd. Af Dækvaaben bærer Skytten hos Jacob de Geyn alene en Stormhue (Hjem uden Visir).

At der blandt det danske Fodfolk ogsaa er forekommet et ikke ganske ubetydeligt Antal af Soldater, der vare

¹⁾ Jakob de Geyn: Waffenhandlung. Grauenhagen 1608.

²⁾ Arentsche: Ein Buch o. s. v. 143 og 146 (St. Kgl. Bibl.).

udrustede med Hjullaasgeværer, saaledes som der maaske kan være Grund til at antage¹⁾, findes ikke angivet i de af Forfatteren benyttede Kilder. At Udtrykket Fyrrør eller lignende ikke altid absolut betegner et Gevær med Fyrlaas eller Hjullaas, synes at fremgaa af det førnævnte Bestalling for Johan Klarck sammenholdt med hans Revers, idet der for det Gevær, med hvilket hans Soldater skulde være bevæbnede, i den første kun bruges Betegnelsen «langes Röhr», i den anden Betegnelsen «Feuer Röhr».

At der dog til Trods for det i det Hele taget vidt fremskredne Standpunkt, som det danske Fodfolk indtog, endnu noget ind i Frederik II's Tid muligt har været Armbrøstbevæbnede i Hæren, dog neppe blandt de hvervede Tropper, kan ikke benegtes. Mindre Vægt har det i saa Henseende, at der i Registranterne nævnes Personer²⁾, ansatte til at renholde og tilse Armbrøster, som Kongen havde, forfærdige saadanne, hvis det forlangtes, og efter Omstændighederne udføre, hvad vi vilde kalde Træarbejder med indlagt Elfenben (Arbejder «mit Verbeinen»); thi de Armbrøster, som Kongen besad, maa vel nærmest betragtes som en Samling, hovedsagelig af Luxusvaaben. Ej heller det har vistnok stort at sige, at Armbrøster ere nævnte i Frederik II's Gaardsret af 1562 Pkt. 7³⁾, thi allerhøjest kan man vel deraf uddrage den Slutning, at Armbrøster undtagelsesvis have forekommet som Bevæbning for Adelsens Husfolk.

Af større Betydning synes det derimød at være, at der endnu haves en Slags Formular⁴⁾, der er udateret,

¹⁾ Jvf. Otto Blom, Kristian IV's Artilleri 63.

²⁾ Elias Armbrøstierer, ansat 1554 (Bestallung der bestellten Dienner 1545–1553); Hans Schenck, ansat 1572 (Reg. Kön. Maj. best. Rätthe 1555–1574, fol. 315).

³⁾ Kolderup Rosenvinge: Samling af gamle danske Love V, 38.

⁴⁾ Pakken A, 1, 10, div. Sager, Militairvæsenet betræffende. Geh. Ark

men nærmest maa henføres til Syvaarskrigens Tid, og i hvilken det blandt Andet befales Lensmændene at drage om til de aabne Kjøbstæder og sammen med Byfogden paase, at der blandt de Borgere, der udskreves, ikke stilledes uduelige og vanføre Folk, men kun vaabenføre og duelige Karle, som havde godt Værge, Harnisk, Rør, Spyd, Lansespids eller Armbrøst.

Paa den anden Side maa Armbrøsterne være blevne sjeldne, i det Mindste hos Hovedstadens Borgere, paa et kun lidt sildigere Tidspunkt; thi i Kongebrevet af 18. August 1573¹⁾ angaaende Mønstring og Udskrivning i Kjøbenhavn nævnes af Vaaben kun lange Rør, Spidser (Spyd), Hellebarder, Degner og andre «gode Værger».

Bilag I.

Wir Friederich etc. Bekennen vnd thuen kundt etc., das wir gegenwertigen Caspar Vthermarck zu Vnsern haubtman bestellt vnd angenhomen, Thuen auch solchs kraft disz, das er Vns vnd Vnsern Reichen zum besten ein fendlein hackenschutzen funfthalbhundert starck dhenisch vnd deuthsch durch einander, dar unther nhur 21 wolgeruster doppelt Soldner mit kurtzen wehren, alsz Hellparten vnd Schlachtschwertern vnd keinen federspiessen sein sollen, annehmen vnd herein ins Reich befurdern solle, Vnd sol den deuthschen knechten ausz Vnszer Chamber von Vnszerm Rhentmeister Monatlich 30 tage vor ein Monat gerechnet, funf zusampt dem hacken, alsz den sechsten gulden entreicht, Vnd den dhenischen nach geschicklichkeit vnd gelegenheit Ihre besoldung gemacht vnd gegeben werdenn,

¹⁾ Kjøbh. Dipl. I, 456.

Dem hauptman aber versprechen wir Monatlich auf seinen leib zehen sold, auf einen Trabanten zwehn soldt vnd einen Jungen ein soldt, Vnd solchs alles kraft diesz Vnszers ofnen briefs, Gelange demnach an allen vnd jeden etc.

Nota.

Nach dieser bestellung sollen hernach alle dergleich registrirt werden. Es geschehe den von den hern Rheten ein auszdrücklich ander beuהל.

Relator Franciscus Brockenhusz.

(Reg. Kön. Maj. best. Rätthe 1555—74, fol. 244.)

Bilag 2.

Johan Klerick Bestellung.

Actum Fridericksburg den 2 Martij a^o d. Im 67.

Wir Friderich etc. Thuen kundt etc. Nachdem wir durch vnsern Vettern des konings von Schweden vheindtlich vberfall vnd mher ander vnleidliche zunotigung zu vnuerbeigenglich noturft der gegenwehr gedrunge Vnd vns also in offenbare kriegsrustung anfangs wider Imhe setzenn vnd begeben müssen, Er auch bei dermassen langwirigen kriegsvbung vnd in seinem Vbermutt vorharret, Vnd mher lust an Vergiessung Christliches Bluts vnd verderbung Landt vnd Leutt, Als zum lieben friden hett, darzu auch alle billiche vnd zu widderbringung des lieben fridens dienliche mittel vorechtlich vnd trutziglich ausschlegt, Das wir vns demnach zu mherer dempffung solches seines stoltz vnd zuuor bej einem Christlichen Potentaten nicht vill erhorten vbermuts, wie auch zu beschutzung vnser Reich, Land vnd Leutte, widerumb auffs neu stercken vnd dermassen thettlichen Vberfall abzuwehren vorfassen müssen, Dass wir demnach gegenwertig dem Erbarn vnd Manhafft. vnserm Obristen, vnd L. g. Johan Klerck in gnedigsten beuehl auffgelegt, Thun auch solchs in Krafft dieser vnser Bestallung Das er vns vnd vnserm Reich zum besten vier fendlein hackenschutzen jedes dritte halb hundert starck, derenn ein jeder mitt einem gutten langen Rhör vnd sturmhauben versehn sein soll, in Frankreich,

Engelant, oder Schottlandt wo er die zubekomen mit den allerersten bewerben, annehmen, vnd anhier zu schiff in vnser Reich befurdern solle, Dargegen seindt wir gnedigst erbotig, das wir vns auch krafft dieses brieffs hirmitt vorseprechen, einem jeden unter angeregt. hackenschutzen, der in der Musterung guth gemacht wird, Monat. Zehendehalben¹⁾ fransosische francken, jeder vor xxvj β vnser gutten denischen runden muntz gerechnet. zu besoldung vnd zu underhalten, vnd von der Zeit an, das sie von ime zu schiff gebracht vnd allhir in vnser Reich anlang. werden, neben den schiffsleuten mit notturffigen essen vnd Trincken versehen wie auch der schiffsheur vnd fracht stehen vnd ablegen zulassen, hiermit gnedigst zusagen vnd verschreiben.

Darzu wollen wir imhe auch neben seiner Person drej haubtleuth halten, vnd imhe vnd denselben jeden anderhalb hundert francken vnd auff jedes haubtmans Leutenant sechsigk francken, dem fendrich sechsigk francken, dem Weebell vier vnd zwantsigk francken, auffn Corporal xvij francken, auff einen vom Adell oder sonst einen erfahren Krigsman, deren dan auff ein jeder Fendlein zum hochsten nicht vber Zehen sollen passirt werden, vierzehn francken vnd auff einen schreiber vnter einem jeden fendlein zwanzig francken, alles obgesatzter wehrung in vnser runden denisch. muntz gnedigst entrichten vnd bezalen lassen, Vnd soll von gedachtem Vnserm haubtman von dem gelde als wir imhe zu der Notturft vbermachen lassen einem Jed. vnter gemelt. Kriegsleuthen die er obgesatzter massen bewerben vnd annehmen wirdt, ein Monat soldt auff die Hand gegeben werden, der inhen dan hernacher Zeit der ersten munsterung in der bezalung uidervmb soll gekurtz vnd abgezog. werden. Es soll aber ir monat nicht ehr, als wan sie allhir auff dhenisch. bod. angelangt, angehen, vnd dreisig tage auff jeden monat gerechnet werden,

Vnd sollen dargegen dieselben haubt, beuehlichs vnd kriegsleutt. als durch imhe angenommen verpflichtt vnd gehalten sein vns vnd vnserm Reichen wider vnser feinde zeit

¹⁾ Rettet ved Overstregning til Zehend.

ires werend. dienstes getrewlich zudienen, vnd sich bey gantzen vnd halben fendlein, gantzen vnd halben Rotten, wie solchs die notturfft erfurdert, auffrichtig. kriegsleutten gebuertt gutwillig vnd vnweigerlich gebrauchen lassen, Wie sie vns den derhalber in ihrer ankunft nach kriegsgebrauch geburlich eidts gelubd vnd pflicht thun vnd leisten werden, Welchs alles wir so vill vns solchs betreffen thutt, bey gutem koniglich. glauben vnuerruckt zuhalten loben vnd versprechen, ohn gefherde, In vrkundt diesz brieffs den wir mit vnsern eignen handt vndtherschrieben, Vnd mit vnserm aufgedruckten Secrett besiegeln lassen.

(Reg. Kön. Maj. best. Rätthen 1555—1574, fol. 247.)

Bilag 3.

Ich Johann Clarich aus Schottlandt, Bekenne vnd thue kundt hiermitt offentlich vor Jedermenniglichenn, Nachdem die Kon. Ma^{tt} zu Dennemarck Norwegenn etc. mein gnedigster Konning vnd Herr mich nach Frankreich, Engelandt vnd Schottlandt gnedigst abgefertigt, vnd mir inn gnedigstem beuehell auffgelegt, zu noturf Ihrer Kon. M^{tt} itzigenn Kriegs Expedition wider dem Koning von Schwedenn, vier fendleinn guter geubter Hackenschutzenn, jedes dritthalb hundert starck, derenn ein jeder mitt einem guttem feur Röhr vnd Stromhaubenn versehen, zubewerbenn vnd anzunehmen, vnd dieselbenn auff allerfurdlichste als muglich zu Schiffe an hero ins Reich Dennemarckenn zu befurderenn, die dann Ihre Kon. M^{tt} auch geburlich vnderhalt vnd monatlich zu bezalenn gnedigst versprochen. alles auff masze vnd vnderhalt wie solchs in Ihrer Kon. M^{tt} mir daruber gegebenen gnedigstem Bestallung weitter begriffen vnd enthalten. Alsz habe gegenn höchstemelte Ire Kon. M^{tt} vnd derselben Reiche Ich mich hinwider verpflichtet, Thu auch solchs hiemitt in krafft dieses meines ausgegebenen Reuerses, Das Ich höchstgedachter Koninglichen Ma^{tt} zu Dennemarck vnd derselbenn Reichenn, mit allem Hauptbeuelichs vnd KriegsLeuthenn, die ich auff solch erlangte Koningliche bestallung annehmen werde, soll vnd will wider Ihrer M^{tt} vheimdt dem Koning von

Schwedenn, bisz zu ausgang dieser itzigen Kriegs Expedition, vnd so lang Ihre M^{tt}. sie vnd mich nichtt werdenn abdanckenn lassenn, gegen denn inn der Bestallung specifirten vnderhalt, getrewlich vnd vnweigerlich dienenn, vnd vns bei ganntzenn vnd halbenn fendleinn, ganntzenn vnd halben Rottenn, wie solchs die notturfft erfurdertt, vnd auffrichtigen ehrlichen kriegsleuthenn gebuertt vnd woll anstehett, gutwillig gebrauchenn lassenn. Wie Ich vnd sie die sambtlichen kriegsleuth. inn vnser ankunfft alhir im Reich solchs inn zeit der erstenn Munsterung Ihrer M^{tt}. zum Vberflus lobenn vnd schwerenn sollenn,

Nach dem Ire Kon. M^{tt}. mir auch wegenn des einenn monatsolts denn Ihre M^{tt}. denn kriegsleuth. bei der annhemung durch mich erlegenn zulassenn gewilligt, wie auch zu meiner zerung vnd speisung vnd vnderhaltung der kriegsleuth. auff denn Schiffenn, damitt sie vbergebracht werdenn sollenn, ein tausendt zweihundert thaler bar vber zustellenn vnd daruber durch Ihre vnderthanenn vnd Burgermeister alhier zu Copenhagen Marcus Hessenn, durch den Wechsell geen andorff Sechstausendt thaler gnedigst vbermach. lassenn, Alsz soll vnd will Ich, das Ich mich auch bei meinenn Ehren vnd guttglaubenn verpflicte, inn meiner widerkunfft, bei der erstenn Muusterung von solcher Summa der 7200 thaller, Ihrer M^{tt}. verordneten volstendige vnd gnugsame rechnung thuenn, vnd wasz mir solch Koningliche Bestallung weisen wirdtt, mitt vnderthenigstem vleisz getrewlich, verrichtenn, leistenn vnd erfolgen, Ich soll vnd will mich auch mit solchen beworbenenn vier fendlein Hackenschutzenn inn nechstkunfftigen Monatt Juni dieses itzlaufendenn Jhars alhir inn Ihre M^{tt}. Reich Dennemarekenn vermittelst Gottlicher gnadenn gewisslich widerumb einstellenn. Weill Ihre Kon. M^{tt} mir auch zu der notturfft, das gemelte kriegsleuth. vmb souiell gewisser anhero gebracht werdenn mogenn, auff die Schiffe darin sie vbergesetzt werdenn sollen, Iren gnedigstem Zulasz auff zwei Hundert Last Saltz, durch Ihrer M^{tt}. Ströme, nach der Narua zu bringenn, vnd zu dem behuff Ihre Konigliche paszporttenn gnedigst mittheilenn laszenn, Als gerede vnd gelobe Ich dargegenn, das

Ich in der handlung mit denn Schiffern, Ihrer Kon. M^{te} bestes mit vnderthenigstem vleisz in acht habenn wolle vnd solle, Das sie auff solche Ihrer M^{te} begnadung vmb souiel geringer frachtgeldt behandeltt, oder aber solchs was sie ausserhalb solcher Koningliche erlaubmis, wie anndere die sich gemelter Naruiscenn farth gleicher gestaldt gebrauchenn zuerlegenn schuldig seinn wurdenn, Ihnenn an der fracht solle defalcirt vnd gekurtzt werdenn, ohne argelist vnd gefherde, Zu vrkundt der warheitt hab ich diesenn Reuersz mitt eigner handt vndterschriebenn vnd mit meinem gewonlichenn Secrett besiegeldt, Actum Coppenhagenn, denn 4 Monats tag Marty, a^o d. Im Siebenn vnd sechtzigsten.

Joane Clark.

(Kriegssachen tempore Friderici II, Fase. 2.)